

Iwona Kopaczyńska*

ROZMOWY O SPEŁNIANIU PASJI. FENOMENOGRAFICZNA REKONSTRUKCJA KONSEPCJI PASJI PRZYSZYŁYCH NAUCZYCIELI I ICH MOŻLIWE IMPLIKACJE DLA STAWANIA SIĘ REFLEKSYJNYM NAUCZYCIELEM

Celem tekstu jest prezentacja badań dotyczących koncepcji pasji przyszłych nauczycieli i różnych potencjałów wyłonionych koncepcji dla rozwoju nauczycielskiej refleksyjności¹. Ze względu na wyrażane przez badaczy stanowisko, wskazujące, że pasja może być unikalnym „narzędziem” inspirowania uczniów i medium w przekazie wartości, postaw, norm, wiedzy, umiejętności itd. (Dudzikowa i Nowak red. 2015, s. 8), a także biorąc pod uwagę powiązania refleksyjności i pasji², ciekawe dla autorki było zbadanie sposobów jej rozumienia przez przyszłych nauczycieli.

Pasja niesie ze sobą potencjał stawania się refleksyjnym człowiekiem, a w konsekwencji może sprzyjać korzystaniu z doświadczeń zdobytych w toku realizowanych pasji, szczególnie w zakresie wykorzystywania narzędzi pracy umysłowej czy rozwijanych cech osobowych na gruncie zawodowym. Uprawianie pasji jest bowiem określonym doświadczaniem świata, siebie i swoich możliwości, jest specyficznym procesem refleksyjnego uczenia się. Jak wskazują badacze (Bruner 2006, s. 82; Klus-Stańska 2006, s. 15-16, Brzezińska 2008, s. 40), sposoby doświadczania, postrzegania, rozumienia danego zjawiska przez nauczycieli uruchamiają określone praktyki pedagogiczne. W przypadku określonego sposobu konceptualizowania pasji przez nauczyciela może zostać uruchomiony również projekt pedagogicznego działania, tworzenia kontekstu refleksyjnego uczenia się uczniów.

Podjęcie badań służy lepszemu rozumieniu różnych aspektów rzeczywistości, a w przypadku podjętej procedury fenomenograficznej polega na przyglądaniu się, jak badane zjawiska rozumieją inni. Wykorzystana procedura fenomenograficzna umożliwiła zrekonstruowanie funkcjonujących w świadomości przyszłych nauczycieli

* **Iwona Kopaczyńska**, dr – Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Pedagogiki, Psychologii i Socjologii, Instytut Pedagogiki, Zakład Pedagogiki Przedszkolnej i Wczesnoszkolnej; e-mail: I.Kopaczynska@wpaps.uz.zgora.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3001-146X>.

¹ Przedstawiane zagadnienie nauczycielskich pasji podjęte w poniższym tekście pojawiło się na planie szerszych badań autorki dotyczących refleksyjności w edukacji rozumianej jako podmiotowe właściwości jednostki poznającej świat.

² Refleksyjność i pasja angażują te same procesy podmiotowego i indywidualnie sprofilowanego działania.

koncepcji pasji i ich znaczenie dla człowieka. W rezultacie ujawnione koncepcje pasji dały asumpt do poszukiwania odpowiedzi na pytanie: Jaką sytuację dla osobowego i zawodowego rozwoju stwarzają różne koncepcje pasji i jaki tkwi w nich potencjał dla stawania się refleksyjnym nauczycielem? Jako rama teoretyczna, do której odniesiono wyłonione kategorie opisu pasji, została wykorzystana perspektywa radykalizowanej nowoczesności Anthony'ego Giddensa.

1. Fenomenografia jako zastosowana metoda badań

Metoda fenomenografii wykorzystywana jest wówczas, gdy celem badania jest zrekonstruowanie rozmaitych sposobów rozumienia tego samego zjawiska wyrażonego w różnych sposobach jego konceptualizacji (Męczkowska 2002, s. 18). Podmiotowo zróżnicowane sposoby rozumienia, postrzegania, odczuwania zjawisk lub aspektów otaczającego świata są konsekwencją osobistych doświadczeń zdobywanych i przeżywanych w codzienności. Metoda ta za sprawą szwedzkiego badacza Ferenca Martona (1986) znalazła także wielu zwolenników w Polsce. Zwłaszcza tych, którzy swoje badania osadzają w paradygmacie interpretatywnym i opowiadają się za jakościowym podejściem w badaniach. W polskich pracach badawczych metodę tę stosowali i opisywali na przykład Astrid Męczkowska (2002, 2003), Lucyna Kopciewicz (2005), Alicja Jurgiel (2009), Agnieszka Nowak-Łojewska (2011).

Postępowanie fenomenograficzne można ująć w kilku krokach (Nowak-Łojewska 2011, s. 230; Męczkowska 2002, s. 27; Jurgiel 2009, s. 100; Jurgiel-Aleksander, Ilkiewicz 2018, s. 114).

A. Zgromadzenie i zapoznanie się z materiałem badawczym, będącym najczęściej wynikiem prowadzonych wywiadów, w których pytania ukierunkowane są na wskazywanie własnych sądów, znaczeń, przekonań. Dlatego pytania konstruowane są w następujący sposób: Co dla Ciebie oznacza dane zjawisko? Co to znaczy według Ciebie? Jak Ty rozumiesz dane zjawisko?

B. Następnie dokonywana jest kondensacja tematów, czyli porządkowanie według wyłonionych sensów odnoszących się do analizowanego pojęcia, porównywanie ich, szukanie podobieństw i różnic, aby określić kryterium, które umożliwiło połączenie wypowiedzi w jedną grupę.

C. Wyróżnienie kategorii opisu, ich uogólnienie i nazwanie w języku badacza, co prowadzi do ostatecznego nazwania różnych koncepcji znaczeń badanego zjawiska.

W podjętym projekcie badawczym interesują mnie znaczenia nadawane zjawisku pasji przez kandydatów na nauczycieli, przygotowujących się w toku studiów do zawodu. Wyłonione koncepcje pasji same w sobie są już interesujące, ale równie ciekawe jest to, że ujawniają coś jeszcze – a mianowicie sposoby myślenia o aktywności, które

mogą rzutować na podejmowane koncepcje pedagogicznego działania i w konsekwencji tworzyć kontekst rozwoju ucznia.

Badane to studentki Uniwersytetu Zielonogórskiego studiów stacjonarnych i niestacjonarnych III roku studiów licencjackich przygotowujących się do zawodu nauczyciela przedszkola i klas I-III szkoły podstawowej. Pochodzą z rejonu województwa lubuskiego, są mieszkańcami średnich i małych miast oraz wsi. W wywiadach znalazły się takie pytania, jak: Czym jest dla Ciebie pasja? Jakie pasje pojawiały się w Twoim życiu? Czego Twoim zdaniem można nauczyć się dzięki pasji? W jaki sposób Twoim zdaniem pasja może zmieniać człowieka i jak Ciebie zmieniła? Na jakie obszary Twojego życia pasja ma wpływ? Przeanalizowanych zostało 30 wypowiedzi jako zapisów przeprowadzonych wywiadów. Poniżej znajduje się próba porządkowania wyłonionych koncepcji pasji będących rezultatem kondensacji elementów wypowiedzi według sensu, porównywania w zakresie sposobów rozumienia i grupowania na podstawie podobieństw oraz różnic.

2. Koncepcje pasji przyszłych nauczycieli

W analizowanym materiale zostało wyodrębnionych siedem koncepcji pasji. Koncepcje te akcentują zarówno wymiar „wynikowy” pasji, jak i wolicjonalny czy terapeutyczny, albo też procesualny, uwypuklający zmianę, która może mieć różne sensy, począwszy od zmiany siebie przez sposób patrzenia na świat po sens życia. Każda z nich ma nieco inny potencjał w kontekście stawania się refleksyjnym nauczycielem, otwiera na odmienne strategie przyszłego nauczycielskiego działania. Poniżej prezentuję opis wyróżnionych koncepcji.

A. Pasja jako „dążenie do perfekcji”

To koncepcja pasji, w której pojawiają się odniesienia zarówno do zdobywania, pogłębiania, poszerzania wiedzy, jak ujmuje to jedna z osób: *pasja oznacza, że czymś się interesujesz i poświęcasz temu szczególną uwagę (W 2)³, chcesz więcej wiedzieć (W 18), jak i doskonalenia umiejętności, które muszą być coraz lepiej wykonywane, na coraz wyższym poziomie jakości, mają się stać wręcz perfekcyjne: starasz się robić ciągle lepiej (W 25) lub wkładasz serce, dążysz do tego, by to, co robisz, każdego dnia szło do przodu, żeby wychodziło to coraz lepiej, dążysz do perfekcji (W 22), w obrębie których pojawia się silnie zaznaczany imperatyw dążenia do ich wykonywania: jak się czymś interesujesz, masz nieodpartą chęć zgłębiania wiedzy na ten temat, po prostu musisz to robić (W 3) lub jak robisz to, co Cię interesuje, oddajesz się temu bez reszty, nic więcej nie musi istnieć*

³ Wypowiedzi badanych zostały zapisane, uporządkowane i ponumerowane, tworząc archiwum materiału badawczego. Oznaczenie w nawiasie (W 2) wskazuje wypowiedź, której został nadany określony numer i której fragment ilustruje omawianą koncepcję pasji.

(W 13). Jedna z osób mówi tak: *Dziś moją pasją jest kaligrafia. Muszę każdego dnia poświęcić chociaż 5 minut na naukę pisania literek w różnych stylach* (W 25).

To ciągle poszukiwanie i ukierunkowanie uwagi na zdobywanie nowych informacji, powiększanie zasobu wiedzy, swoiste gromadzenie doświadczenia, aby osiągać coraz wyższe poziomy sprawności, doskonałości. Ta chęć do bycia ciągle lepszym w dziedzinie, która dotyczy pasji, nie ma wymiaru rywalizacji, konkurowania z innymi, a raczej z samym sobą. W żadnej z wypowiedzi nie pojawia się dążenie do wygrywania, pokonywania innych w sytuacjach rywalizacyjnych, natomiast badani mówią o pokonywaniu własnych granic, potrzebie dokonywania wyboru i podejmowania decyzji: *Pasja sprawia, że mimo zmęczenia robisz to, co cię pociąga* (W 30), *czasem pasja wymaga poświęceń i trzeba zrezygnować z niektórych rzeczy* (W 14), bo tego wymaga perfekcja.

B. Pasja jako narzędzie zdobywania „pewności siebie”

Kolejna koncepcja ukierunkowuje uwagę na kwestie związane z dążeniem do potwierdzenia swojej wartości i zdobywania szacunku innych. Można zauważyć, że podłożem doskonalenia/powiększania swoich zasobów jest potrzeba społecznego potwierdzenia własnych kompetencji w dziedzinie, której dotyczy pasja. Ten fakt sprawia, że można pozytywnie myśleć o sobie. Jak mówi jedna z osób: *Pasja oznacza, że masz jakiś cel, zaczyna ci na czymś zależeć i starasz się to wykonywać z coraz większą starannością. Możesz wtedy być dumna z siebie, a otoczenie zaczyna cię doceniać* (W 5). Jeszcze inna osoba mówi: *Pasja sprawia, że osoba [...] staje się wiedzącą, czego chce w życiu, staje się pewna siebie* (W 16). Albo też: *dzięki pasji człowiek nabiera pewności siebie, bo wie, że jest dobry w tym, co robi* (W 22).

Realizacja pasji z jednej strony zapewnia pozycję lub szacunek społeczny ze względu na posiadanie określonych zasobów (w postaci wiedzy, umiejętności, czasem określonych kolekcji np. przedmiotów⁴), a z drugiej – jest źródłem szacunku do samego siebie (duma z siebie, pewność siebie, przekonanie o posiadaniu określonej umiejętności). Może służyć do budowania swojej pozycji w świecie, a dzięki osiągniętej kompetencji stać się ważnym źródłem poczucia własnej wartości.

C. Pasja jako narzędzie eliminowania napięć

Współczesny świat niesie ze sobą wiele napięć, sprzeczności, zniewoleń, nacisków będących źródłem frustracji czy trudności emocjonalnych związanych z funkcjonowaniem społecznym. W tym kontekście pasja i jej praktykowanie stwarza okazję do eliminowania negatywnych emocji, staje się rodzajem *katharsis*, pozwala wrócić do równowagi. Taka koncepcja pasji wyraża się w charakterystycznych sformułowaniach, jak ujmuje

⁴ Jedna z badanych ujawniła, że jej pasją jest kolekcjonowanie win z różnych rejonów świata.

to jedna z badanych osób: *Stadion to miejsce, w którym mogę wyładować swoje negatywne emocje poprzez gesty, krzyk i później jestem bardziej opanowana i łatwiej znoszę złość* (W 20). Innym razem pasja: *odstresowuje, zapewnia przyjemne spędzanie czasu* (W 14) lub *w pasji można zająć czas, ręce, myśli, zapomnieć o problemach, zrelaksować się, odczuć przyjemność* (W 19). Dzięki praktykowaniu pasji stajemy się: *zrelaksowani i możemy wtedy zastanawiać się nad życiem, nad poważnymi sprawami* (W 6).

Koncepcja pasji wyrażana w podobny jak wskazany wyżej sposób kieruje uwagę na jej terapeutyczny wymiar. Oznaczać to może traktowanie pasji jako narzędzia przywracania ładu emocjonalnego w sytuacjach kumulacji trudności, doświadczanych w różnych obszarach życia. Czyni pasję „biletem wstępu do innego świata” o bardzo zindywidualizowanym charakterze, rodzajem „terenu prywatnego”, na który trzeba wejść, aby stać się „odnowionym” i móc wrócić do rzeczywistości, aby realizować obowiązki, zadania, dobrze funkcjonować wśród innych, radzić sobie z emocjami, trudnymi zadaniami.

Tak rozumiana pasja staje się indywidualną terapią, aplikowaną samodzielnie, w toku życia, które niesie różnego rodzaju napięcia. Można powiedzieć, że w takim podejściu pasja to narzędzie utrzymywania równowagi, pomaga odbudować swoją siłę, witalność, kreatywność, moc. Tym samym jednak ogranicza to jej potencjał rozwojowy. Czyni z niej bowiem rodzaj „koła ratunkowego” w postaci chwilowej ucieczki, ale nie motywacji do podejmowania wyzwań czy źródło kreacji siebie samego, wyznaczania celów własnego rozwoju. Człowiek dzieli aktywność z jednej strony na zadania życiowe, wymagające siły, motywacji, aktywności, z drugiej na pasję, którą podejmuje, gdy brakuje już siły i motywacji, a której podjęcie pozwoli ponownie je odzyskać i powrócić do wcześniejszych zadań.

D. Pasja jako droga poznawania siebie i „pracy nad samym sobą”

Zastanawianie się nad sobą, obserwowanie siebie, swojego procesu uczenia się, gromadzenia doświadczeń, dostrzeganie swoich mocnych i słabych stron, ograniczeń, popełnianych błędów i ich naprawianie, precyzowanie wartości konstruujących oś osobistego człowieczeństwa, własne potrzeby i oczekiwania, cele i dążenia pojawiają się także jako jedna z koncepcji rozumienia pasji.

Badani są świadomi tego, że pasja ich zmienia, ma moc rozwojową. Doświadczanie pasji stwarza okazję ku temu, aby uczyć się siebie samego i aby obejmować świadomą myślą zmiany „w sobie” i w umiejętnościach oceny sytuacji. Jedna z badanych mówi: *człowiek jest w ciągłym rozwoju, nie pozostaje bierny, kształtuje samego siebie, zmienia się na lepsze* (W 9). Inni natomiast stwierdzają: *pasja uczy mnie pracy nad sobą, zmienia horyzonty patrzenia na świat, uczy cieszyć się z sukcesów swoich i kolegów* (W 17). *Dzięki pasji poznaję ludzi, włączam się do organizowania akcji charytatywnych, które są dla*

mnie bodźcem do zmiany siebie. Pasja to samopoznanie i sprawia, że dążę do tego, by być lepszym człowiekiem (W 20). [...] w pasji odnajduję siebie (W 24). Pasja uczy mnie samozaparcia (W 25). Pasja kształtuje charakter, uczy dyscypliny i pokory, motywuje, jest motorem działania (W 22). Dzięki pasji człowiek może być coraz lepszą wersją siebie samego, uczy się pracy nad sobą (W 18).

Motyw kształtowania siebie przez realizację pasji w omawianej koncepcji ujawnia także pojawianie się satysfakcji z dokonujących się zmian, osiągnięcia tego, co nazywane jest w wypowiedziach „kształtowaniem charakteru”.

W realizowaniu pasji można gromadzić też doświadczenie społeczne, uczyć się, jak budować relacje z innymi, zarówno te bliskie, rodzinne, przyjacielskie, jak i te zawodowe, formalne. Dzięki pasji można uczyć się wchodzenia w role w różnych sytuacjach: *Obecnie moją pasją jest stylizacja paznokci, której poświęcam cały mój czas wolny. Codziennie wracając po zajęciach, poświęcam na to około 6 godzin w ciągu dnia. Jest to jednocześnie moja praca. [...] mam ciągle kontakt z ludźmi, na początku starałam się, aby dziewczyny, które przychodzą wystylizować paznokcie, traktowały mnie jak koleżankę. Teraz wiem, że jednak trzeba postawić granicę koleżanka a klientka, bo później wchodzi na głowę i oczekują wyjątkowego traktowania (W 30).*

Konceptualizacja pasji jako drogi kształtowania i poznawania siebie traktuje rozwój jako immanentny element działania. Pasja nie jest w tym sensie narzędziem zdobywania wiedzy o innych czy o świecie, ale raczej narzędziem zdobywania wiedzy o sobie, prowadzącej do świadomej zmiany siebie w wyniku gromadzenia doświadczenia.

E. Pasja jako nadawanie sensu własnemu życiu

Pasja kondensuje w sobie wszystko, co traktujemy jako składające się na dobre życie. Ma moc kreowania siebie, jest źródłem sensu istnienia. Jak pisze Maria Czerepaniak-Walczak: „pasja jest siłą sprawczą ludzkiej aktywności, chęci działania, znajdowania i nadawania sensu życiu, odwagi przekraczania siebie” (Czerepaniak-Walczak 2015, s. 57). Podobnie ujmuje kwestię pasji Maciej Tanaś, wskazując, że jest po to, by ludzie mogli odnaleźć siebie i własną drogę (Tanaś 2015, s. 82).

Konceptualizacja pasji jako usensownienia własnego życia pojawia się w takich wypowiedziach, jak: *Pasja sprawia, że życie nie jest puste. Nie marnujemy swojego wolnego czasu na leżenie przed TV, tylko aktywnie się spełniamy (W 30), Pasja daje siłę i szczęście, daje powód, by rano wstać z łóżka (W 27), Pasja ustawia myślenie, pomaga określić priorytety i cel w życiu (W 1), Nie wyobrażam sobie życia bez mojej pasji (W 25), Pasja harmonizuje życie wewnętrzne z zewnętrznym, a przez to stajemy się bardziej społeczni (W 5).*

Wspólną domeną opisu tej kategorii jest przekonanie, że pasja pozwala się cieszyć życiem, być człowiekiem spełnionym. Takie podejście umożliwia zintegrowanie wszystkich sfer osobowości i dziedzin funkcjonowania. Oddziałuje również na motywację

do realizacji celów życiowych, wyzwala kreatywność i ostatecznie umożliwia proces indywidualizacji rozumianej jako proces rozwoju osobowego, dzięki któremu człowiek staje się bardziej świadomy tego, kim jest.

F. Pasja jako forma doświadczania wolnej woli

Konceptualizacja pasji w kategoriach wolnej woli dotyczy realizacji określonych działań bez zewnętrznych przymusów, z wyłączeniem „przymusu wewnętrznego”. Manifestacje wolności dotyczą różnych aspektów życia człowieka, od codzienności przez naukę, życie zawodowe i społeczne, do sztuki. Uprawianie pasji daje poczucie wolności i ujawnia humanistyczny wymiar człowieczeństwa, określa zdolność do dokonywania wyborów i podejmowania decyzji. Wolna wola jest „słowem kluczem” używanym przez badanych. Wyraża się to sformułowaniem: *Pasja oznacza, że robisz coś z własnej, nieprzymuszonej woli, to twój wybór, twoja wolna wola* (W 17).

Ważnym aspektem doświadczania pasji jako wolnej woli jest jej realizacja w czasie wolnym. W wypowiedziach badanych ujawnia się to w sformułowaniu: *Pasja to sposób na spędzanie wolnego czasu* (W 8). Czas wolny zaspokaja wszystkie potrzeby, jakich nie jest w stanie zaspokoić praca lub inne obowiązki (Krajewski 2015, s. 44). Odnosi się więc do tego, co można nazwać przestrzenią samorealizacji, bez jakiegokolwiek instrumentalizacji pasji.

Istotne w powyższej koncepcji jest przekonanie, że pasja najlepiej rozwija się, gdy nie wyrasta z żadnych konieczności ani nie jest narzędziem rozwiązywania żadnych problemów, nie jest też zawłaszczana ani eksploatowana przez instytucje czy szerzej rozumiany system. W rezultacie sama daje doświadczenie wolności – jak ujęła to jedna z badanych, *gdy pływam, jestem wolna* (W 28).

G. Pasja jako objaw egocentryzmu, przyczyna odseparowania od relacji społecznych

Ostatnią koncepcją pasji, którą można uchwycić w badaniu, jest ekspozycja jej negatywnych aspektów wyrażonych w sformułowaniach typu: *Pasja może negatywnie wpływać na różne obszary życia. Słabną więzi rodzinne – jako konsekwencja poświęcania czasu na pasję; słabnie życie społeczne, bo wszystko podporządkowane jest pasji* (W 13).

Można powiedzieć, że rysuje się w tym przypadku rozumienie pasji jako pochłaniającej wszystkie inne aspekty życia. Warto zwrócić uwagę, że ta ostatnia konceptualizacja przypomina o potrzebie zachowania równowagi pomiędzy nieodpartą potrzebą realizacji pasji a innymi obszarami aktywności w życiu, w przeciwnym razie może się stać narzędziem wykluczenia z życia społecznego, z relacji z bliskimi, a w konsekwencji może zachwiać poczuciem spełnienia w życiu.

Poniżej dokonuję krótkiego podsumowania konceptualizacji pasji, uwzględniając obok nazwy kategorii opisu także kontekst.

Tabela 1. Konceptualizacje pasji na podstawie wypowiedzi badanych

Konteksty (co mówią badani)	Nazwa kategorii opisu	Domena opisu
Realizacja zainteresowań, zgłębianie wiedzy, rozwijanie umiejętności, osiągnięcie perfekcji w czymś, dążenie do bycia wciąż lepszym	Pasja jako dążenie do perfekcji	Pasja to narzędzie pracy nad posiadanymi zasobami, doskonalenie konkretnej umiejętności, pogłębianie znajomości skonkretyzowanego obszaru aktywności, dążenie do doskonałości, perfekcji, mistrzostwa
Bycie dobrym w tym, co się robi, bycie dumnym z siebie, stawianie się pewnym siebie, zdobywanie szacunku innych, docenianie przez innych	Pasja to narzędzie zdobywania pewności siebie	Pasja jako narzędzie zabiegania o szacunek, pozycję społeczną i poczucie własnej wartości
Pasja jako robienie czegoś, co się lubi, co sprawia przyjemność, relaksuje, uspokaja	Pasja jako narzędzie eliminowania napięcia	Instrumentalne traktowanie pasji jako rodzaju narzędzia radzenia sobie z trudnymi emocjami, poszukiwania możliwości relaksu, rodzaju terapii emocjonalnej
Poznawanie siebie, odnajdywanie siebie, odkrywanie tego, co ważne, co mogę, ile mogę, jak działam, co muszę zmienić	Pasja jako droga poznawania siebie i pracy nad sobą	Droga badania siebie, swoich możliwości, strategii działania, zdolności i jednocześnie ograniczeń; droga badania własnych i innych społecznych relacji, ról, zachowań, reakcji
Cel w życiu, spełnianie siebie, coś, co sprawia, że życie nie jest puste, kreatywność, indywidualizm, co sprawia, że można cieszyć się życiem, co sprawia, że chce się wstać z łóżka rano	Pasja jako nadawanie sensu własnemu życiu	Traktowanie pasji jako istotnej wartości egzystencjalnej, motoru napędowego wszelkiego działania, jako źródła motywacji podejmowania różnych form aktywności, esencji życia
Robienie czegoś w czasie wolnym, bez przymusu, z własnej woli, nawet mimo zmęczenia	Pasja jako forma doświadczenia wolnej woli	Traktowanie pasji jako realizacji ludzkiej wolności
Oslabianie więzi rodzinnych i towarzyskich, utrata relacji z innymi, osłabienie życia społecznego	Pasja jako objaw egocentryzmu, przyczyna odseparowania od relacji społecznych	Pasja jako separacja od życia społecznego. Traktowanie pasji w kategoriach negatywnych, jako utrata zdolności racjonalnej oceny własnej sytuacji społecznej oraz utrata zdolności do angażowania się w relacje z innymi lub nieadekwatnego zachowania w sytuacjach społecznych przez ekspozowanie własnych potrzeb związanych z pasją

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

3. Teoretyczne ramy interpretacji koncepcji pasji. Potencjały dla stawania refleksyjnym nauczycielem

Badanie znaczeń, jakie osoby nadają otaczającej rzeczywistości, umożliwia ujawnienie osobistego, umysłowego modelu świata. Składają się nań przekonania, przesady, intencje, wartości, uczucia, postawy, określone myślenie o mechanizmach zjawisk, na

przykład społecznych, zachodzących w otaczającej rzeczywistości. Model ten przybiera postać teorii osobistych, które ujawniają się w decyzjach i podejmowanych działaniach. Oznacza to, że każdy, podejmując konkretną aktywność, kieruje się pewnym „osobistym” sposobem myślenia (Klus-Stańska 2006, s. 15-16; Dylak 2000, s. 179), który może być mniej lub bardziej uświadamiany.

Teorie osobiste są kształtowane kulturowo (Bruner 2006, s. 15) i mocno osadzone w mentalnej specyfice epoki. Jeśli przyjąć rozwijaną przez Anthony’ego Giddensa czy Ulricha Becka perspektywę „radikalizacji nowoczesności”, to czynniki kształtujące egzystencjalną sytuację jednostki wiążą się z *racjonalnością, niepewnością i ryzykiem* (Giddens 2002, s. 21; Beck 2004; Boudon 2006, s. 19-23). One same są skutkiem zmiany społecznej dokonującej się we współczesności w wyniku wzrostu znaczenia nauki, rozwoju techniki, rosnącego indywidualizmu, upadku tradycyjnych autorytetów, norm, rozwoju systemów biurokratycznych, sekularyzacji, rozwoju wolnego rynku (Boksański 2016, s. 12; Sztompka 2007, s. 82).

Pojęcie ryzyka staje się ważną koncepcją problematycznej, niepewnej przyszłości, którą trzeba w jakiś sposób „skolonizować”. Zdobycie przyszłości, owa „kolonizacja” wymaga podjęcia działań zabezpieczających projektowane rezultaty przez zastosowanie różnych strategii wskutek kalkulacji ryzyka polegającej na szacowaniu pojawienia się różnego rodzaju zdarzeń. Jak pisze Giddens: „W naładowanych refleksyjnych warunkach rozwiniętej nowoczesności życie na »automatycznym pilocie« staje się coraz trudniejsze i coraz trudniej ochronić określony styl życia” (Giddens 2002, s. 173).

W kontekście uprawiania pasji i jej potencjału dla stawania się refleksyjnym nauczycielem powyższe rozważania mają istotne konsekwencje. Refleksyjność jako cecha współczesnego człowieka staje się bowiem rodzajem zabezpieczenia (narzędzia) umożliwiającego „kolonizację” przyszłości (por. Giddens 2002, s. 183, 184) dzięki charakterystycznej dla niej zwrotności i nasyceniu krytycznym, wnikliwym namysłem epistemologiczno-metodologicznym nad społeczną praktyką i własną w niej obecnością (Kopaczyńska 2011, s. 197-205). W przypadku nauczyciela refleksyjność ma podwójnie mierzoną wartość. Jest miarą szans własnych i szans uczniów. Głównie dlatego, że nauczyciel oddziałuje na uczniów całą swoją osobowością, swoim systemem przekonań i wiedzy, emocji i wartości na poziomie behawioralnym ujawnianych w sytuacjach edukacyjnych przez określone zachowanie lub jego brak. Może być czynnikiem mającym duże znaczenie w stawaniu się zwycięzcami lub przegranymi procesów refleksyjności w zradykalizowanej nowoczesności.

Doświadczenie pasji umożliwia pewien specyficzny sposób myślenia o własnym rozwoju, o własnym działaniu, które poddane redefiniowaniu, rekonstrukcji w toku uprawiania wyrażonego w pasji działania, staje się coraz bardziej świadome. Znaczenie ma tu nie tyle treść owej pasji (czy jest nią kolekcjonerstwo, czy uprawianie sportu), ile

pewne sposoby myślenia, pracy umysłowej, a także pewne sposoby działania, gotowość przełamywania słabości lub pokonywania trudności. Pasja może więc uruchamiać projekt stawania się refleksyjnym człowiekiem. I choć można mieć pasję w życiu i nie być nauczycielem z pasją, to warto jednak zwrócić uwagę na to, że uprawianie pasji daje pewne umysłowe i osobowe narzędzia przetwarzania rzeczywistości możliwe do wykorzystania również w wypełnianiu roli nauczyciela.

Wyróżnione w badaniu konceptualizacje pasji kandydatów na nauczycieli niosą różne implikacje dla projektu stawania się refleksyjnym nauczycielem. Analizowane w perspektywie zradykalizowanej nowoczesności (Giddens 2002), w której, jak już wskazałam wyżej, istotne są trzy zasady: *racjonalizacja*, *szanse* i *ryzyko*, ukazują kalejdoskop możliwych szans i ryzyka.

Biorąc pod uwagę wszechobecność *systemów eksperckich*, konceptualizacja pasji jako „dążenie do perfekcji”, a także zdobywanie „pewności siebie” i poszukiwanie tym samym własnej pozycji w świecie rozdrobnionych autorytetów pozostaje w związku z pytaniem o własną skuteczność, sprawność i zdolność radzenia sobie z własnym życiem, o własną tożsamość, konstrukcję własnego „Ja”. Potrzeba posiadania skonkretyzowanych umiejętności, sprawności lub wiedzy czy też skuteczności własnego działania to jeden z elementów w strukturze osobowości człowieka (Kozielecki 1995, s. 251). W obliczu kultury „specjalistów od wszystkiego” pasja staje się polem zabiegania o osobistą specjalizację, aby zachować poczucie własnej wartości i znaleźć swoje miejsce wśród innych, a także zdobyć ich szacunek. Pasja jako mistrzostwo może być źródłem odwzorowania w sytuacjach zawodowych (tu: w organizowaniu sytuacji edukacyjnych) pewnych wartościowych i efektywnych cech oraz sposobów działania.

Obecny we współczesnym świecie dyskurs terapeutyczny (por. Jacyno 2007, s. 12-18) umożliwia natomiast spojrzenie z innej perspektywy na pasję, szczególnie tę konceptualizowaną jako narzędzie eliminowania napięć. Jest ona jednocześnie zbieżna z wyżej omówioną konceptualizacją „perfekcjonizmu” o tyle, że pełni modeluje funkcje wobec procesu konstruowania tożsamości. Podsuwa – tym razem – wzory osiągnięcia stanu spokoju i wewnętrznej równowagi, wyciszania napięć. Intencja posiadania „własnego terytorium” w postaci pasji, która chwilowo odłącza od doświadczanych trudności świata codziennego, dzieli świat na mój wewnętrzny i ten zewnętrzny, będący źródłem negatywnych odczuć i stanów. Problem w tym, że zewnętrzny świat jest jednocześnie rzeczywistym obszarem aktywności człowieka. Istnieje w związku z tym ryzyko, że jako źródło napięć będzie ostatecznie traktowany jak zło konieczne, tym samym zniweluje zaangażowanie w aktywność i chęć stawiania czoła trudnościom. Wówczas ważne stanie się tylko to, co rozgrywa się poza sferą rzeczywistych zadań codzienności, w tym zawodowych.

Inaczej rysuje się potencjał konceptualizowania pasji jako poznawania i pracy nad sobą. Potrzeba zapisania swojej indywidualności wyrażona w praktykowaniu pasji jest wyjątkowo nośna dla stawania się refleksyjnym człowiekiem. Umożliwia odróżnienie siebie od wszystkiego innego, poznanie swoich granic, obserwowanie siebie, uczenie się na własnych błędach. To rodzaj praktykowania życia. Wiąże się z refleksyjną postawą, ale też z zadumą nad własnym postępowaniem. W tej koncepcji odzwierciedla się możliwość odkrycia dla siebie *szansy*. Działanie realizowane w pasji pozwala badać swoje mocne strony, ujawniać to, co ważne z perspektywy aktywności w rzeczywistym świecie. Świadomość własnych umiejętności, sprawności lub wiedzy czy też zasobów odgrywa rolę swoistego mechanizmu adaptacyjno-rozwojowego, buduje *know-how*. Odnieść się można w tym miejscu do modelu refleksyjnej praktyki Donalda Schona (1983), zarówno do refleksji nad działaniem, jaki i refleksji w działaniu, obie strategie bowiem dotyczą analizowania własnej praktyki i tworzenia nowych wartości poznawczych, choć obie strategie prowadzą do celu w odmienny sposób.

Natomiast konceptualizowanie pasji jako nadającej sens życiu odsyła do filozoficznych zagadnień duchowości, wiąże się z dostrzeganiem głębszych poziomów symboliki i znaczenia, stanowiących szerszy egzystencjalny kontekst dla otaczających człowieka obiektów, wykonywanych czynności. Stawia również pytanie o skutki procesu racjonalizacji życia. Odwołując się do słów Maxa Webera (1998, s. 122-123), można powiedzieć, że świat zracjonalizowany to „świat odczarowany”, wyjąłony ze znaczeń i sensów. Dla świata, w którym postępuje redukcja wszelkiej aktywności człowieka do metodycznych schematów, recept działania, przepisów i algorytmów jako efektu racjonalizacji, pasja jest swoistą nadzieją, gdyż w niej właśnie obecne jest poszukiwanie sensu. Przywołuje wszystko, co nieodgadnione, przyciągające i ludzkie w swej humanistycznej wymowie. Nauczyciel konceptualizujący pasję w kategoriach sensu życia może być inspirujący dla swych uczniów.

Rozważając koncepcję pasji jako aktualizacji wolnej woli, trzeba z kolei podkreślić, że w świecie przymusów ten, kto uprawia pasję, to „buntownik”, który podejmuje aktywność, ponieważ chce, a nie dlatego, że musi. Buntuje się przeciw schematom i wzorom, nakazom i wskazaniom, wybiera i podejmuje decyzje, kształtuje swoją drogę. Jest świadomy swoich wyborów i ich konsekwencji. Szuka swojej *szansy* i kalkuluje *ryzyko*. Ujawniający się w przedstawianej konceptualizacji akcent na podejmowanie działania z własnego wyboru i bez przymusu ma szczególny sens w obecnych czasach. Ludzie podlegają bowiem sprzecznym naciskom świata społecznego. Współczesność niesie ze sobą świadomość istnienia wielości przymusów i zniewoleń (ekonomia życia, zobowiązania normatywne, społeczna rola, kultura, instytucja państwa itd.), a jednocześnie wolność jest wartością, dla której człowiek jest gotowy ponieść ofiary.

Problematyczne w kontekście stawania się refleksyjnym człowiekiem, co w konsekwencji może mieć znaczenie również dla postrzegania swojej roli jako nauczyciela, wydaje się natomiast konceptualizowanie pasji jako narzędzia separacji od uczestnictwa w świecie społecznym. Koncentracja na sobie, bez zachowania równowagi między wszystkimi aspektami życia, ujawnia egocentryzm wyrażający się nadmiernym ekspozowaniem własnych potrzeb z jednoczesnym niedostrzeganiem potrzeb innych osób. Można powiedzieć, że obecny jest tu model pasji obsesyjnej (w przeciwieństwie do harmonijnej)⁵, która prowadzi do niekontrolowanego działania, a na poziomie interpersonalnym jest związana z negatywnymi ocenami relacji z innymi ludźmi (por. Kunat 2015, s. 26).

Zakończenie

Realizowanie przez ludzi różnorodnych pasji może być rozumiane jako próby „kolonizowania” przyszłości. Świadomość tego, że życie niesie ze sobą zmiany, które są jedną pewną cechą świata, rodzi potrzebę przewidywania tego, co może nieoczekiwanie pojawić się w życiu. Niewiadoma przyszłość zarówno w perspektywie indywidualnej, jak i globalnej prowadzi do *racjonalnej* oceny *szans* i *ryzyka*. W takim kontekście każda z konceptualizacji pasji staje się określonym zasobem, uruchamiając różne perspektywy myślenia o sobie samym i własnych działaniach zawodowych.

Bibliografia

- Beck U. (2004), *Spółczeństwo ryzyka. W drodze do innej rzeczywistości*, przekł. S. Cieśla, Wydawnictwo Scholar, Warszawa.
- Boksański Z. (2016), *Zmiana społeczna i jednostka we współczesności*, „Przegląd Socjologiczny/ Sociological Review”, nr 65/3, s. 9-22.
- Bruner J. (2006), *Kultura edukacji*, przekł. T. Brzostowska-Tereszkiewicz, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych, Universitas, Kraków.
- Brzezińska A.I. (2008), *Nauczyciel jako organizator społecznego środowiska uczenia się*, w: *Rozwijanie zdolności uczenia się. Wybrane konteksty i problemy*, E. Filipiak (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz, s. 35-49.
- Boudon R. (2006), *Efekt odwrócenia. Niezamierzone skutki działań społecznych*, przekł. A. Karpowicz, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Czerepaniak-Walczak M. (2015), *Pasja jako źródło i efekt emancypacji*, w: *O pasjach cudzych i własnych – profesorowie*, M. Dudzikowa, M. Nowak (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin, s. 53-68.
- Dudzikowa M., Nowak M. (2015), *O pasjach cudzych i własnych – profesorowie*, Wydawnictwo KUL, Lublin.

⁵ Mowa tu o dualistycznym modelu pasji opracowanym przez Roberta J. Valleranda i współpracowników (zob. Kunat 2015, s. 25).

- Dylak S. (2000), *Nauczycielskie ideologie pedagogiczne a kształcenie nauczycieli*, w: *Pedagogika w pokoju nauczycielskim*, K. Kruszewski (red.), WSiP, Warszawa, s. 176-190.
- Giddens A. (2002), *Nowoczesność i Tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, przekł. A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Jacyno M. (2007), *Kultura indywidualizmu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Jurgiel A. (2008), *Doświadczenie dorosłości w byciu studentem. Fragment badania fenomenograficznego*, „Dyskursy Młodych Andragogów”, t. 9, s. 61-68.
- Jurgiel A. (2009), *O możliwościach poznawczych fenomenografii*, „Pedagogika Kultury”, t. 5, s. 97-104.
- Jurgiel-Aleksander A., Ilkiewicz M. (2018), *Praktyki uczenia się bycia rodzicem w narracjach 30-latków o wychowaniu własnych dzieci. Implikacje andragogiczne*, „Dyskursy Młodych Andragogów”, t. 19, s. 113-122.
- Klus-Stańska D. (2006), *Behawiorystyczne źródła myślenia o nauczaniu, czyli siedem grzechów głównych wczesnej edukacji*, w: *Wczesna edukacja, między schematem a poszukiwaniem nowych ujęć naukowo-badawczych*, D. Klus-Stańska, E. Szatan, D. Bronk (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 15-27.
- Kopaczynska I. (2011), *Uwagi o refleksyjności w naukach humanistycznych*, „Dydaktyka Literatury i Konteksty”, nr 31, s. 197-205.
- Kopciwicz L. (2005), *Męskość i kobiecość. Polsko-francuskie studium porównawcze*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- Kozielecki J. (1995), *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.
- Krajewski M. (2015), *Pasja i formy jej degeneracji*, w: *O pasjach cudzych i własnych – profesorowie*, M. Dudzikowa, M. Nowak (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin, s. 37-51.
- Kunat B. (2015), *Entuzjazm, zaangażowanie, żar, a może bziki... W poszukiwaniu znaczeń kategorii „pasja”*, w: *Opowiem wam o swojej pasji: słowem, obrazem, dźwiękiem...*, D. Bis, K. Braun, M. Jeziorański (red.), Wydawnictwo Academicum, Lublin, s. 19-31.
- Marton F. (1986), *Phenomenography. A research approach to investigating different understandings of reality*, „Journal of Thought”, nr 21(3), s. 28-49.
- Męczkowska A. (2002), *Od świadomości nauczyciela do konstrukcji świata społecznego. Nauczycielskie koncepcje wymagań dydaktycznych a problem rekonstrukcyjnej kompetencji ucznia*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- Męczkowska A. (2003), *Fenomenografia jako podejście badawcze w obszarze studiów edukacyjnych*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, nr 3, s. 71-90.
- Nowak-Łojewska A. (2011), *Od szkolnego przekazu do konstruowania znaczeń. Wiedza społeczna młodszych uczniów z perspektywy nauczyciela*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- Schon D.A. (1983), *The Reflective Practitioner*, Basic Books, New York.
- Sztompka P. (2007), *Socjologia zmian społecznych*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Tanaś M. (2015), *Po co ludziom potrzebna jest pasja? Perspektywa bio- i doksograficzna*, w: *O pasjach cudzych i własnych – profesorowie*, M. Dudzikowa, M. Nowak (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin, s. 69-83.
- Weber M. (1998), *Polityka jako zawód i powołanie*, przekł. A. Kopacki i P. Dybel, Znak, Kraków.

ROZMOWY O SPEŁNIANIU PASJI. FENOMENOGRAFICZNA REKONSTRUKCJA Koncepcji PASJI PRZYSZŁYCH NAUCZYCIELI I ICH MOŻLIWE IMPLIKACJE DLA STAWANIA SIĘ REFLEKSYJNYM NAUCZYCIELEM

STRESZCZENIE: Celem niniejszego tekstu jest prezentacja badań dotyczących koncepcji pasji przyszłych nauczycieli i różnych potencjałów wyłonionych koncepcji dla rozwoju nauczycielskiej refleksyjności. W tym celu wykorzystana została procedura fenomenograficzna, która umożliwiła zrekonstruowanie funkcjonujących w świadomości przyszłych nauczycieli koncepcji pasji i jej znaczenia dla człowieka. W badaniu ujawnionych zostało siedem konceptualizacji pasji. Zgodnie z procedurą fenomenograficzną są one następnie interpretowane, a jako rama teoretyczna wykorzystana została perspektywa zradykalizowanej nowoczesności Anthony'ego Giddensa z jej istotnymi cechami, jak: *racjonalizacja, szanse i ryzyko*. W jej świetle realizowanie przez ludzi różnorodnych pasji może być rozumiane jako próby „kolonizowania” przyszłości. Świadomość tego, że życie niesie ze sobą zmiany, które są jedyną pewną cechą świata, rodzi potrzebę przewidywania tego, co może nieoczekiwanie pojawić się w życiu. Niewiadoma przyszłość zarówno w perspektywie indywidualnej, jak i globalnej prowadzi do *racjonalnej* oceny *szans* i *ryzyka*. W takim kontekście każda z konceptualizacji pasji staje się określonym zasobem, uruchamiając różne perspektywy myślenia o sobie samym i własnych działaniach zawodowych.

SŁOWA KLUCZOWE: fenomenografia, pasja, refleksyjny nauczyciel, zradykalizowana nowoczesność.

CONVERSATIONS ON THE FOLLOWING OF ONE'S PASSIONS. A PHENOMENOGRAPHIC RECONSTRUCTION OF THE CONCEPT OF FUTURE TEACHERS' PASSIONS AND THEIR POSSIBLE IMPLICATIONS FOR BECOMING REFLECTIVE TEACHERS

SUMMARY: The aim of this paper is to present the research on the concept of future teachers' passions and different potentials of the emerging concepts for the development of teachers' reflexivity. For this purpose, a phenomenographic procedure was used which made it possible to reconstruct the concept of passion and its importance in the functioning of future teachers' minds. The study reveals seven conceptualisations. They are subsequently interpreted according to the phenomenographic procedure, Anthony Giddens' perspective of radicalised modernity with its essential features, such as rationalisation, opportunities and risks, is used as a theoretical framework. In its light, following one's passions can be understood as an attempt to “colonise” the future. The awareness of the fact that life brings changes with it, which is the only certain feature of the world, raises the need to predict what may unexpectedly emerge. An unknown future, both in the individual and global perspective, leads to a rational evaluation of opportunities and risks. In this context, each conceptualisation of passion becomes a specific resource, triggering different perspectives of thinking about oneself and one's own professional activities.

KEYWORDS: phenomenography, passion, reflective teacher, radicalised modernity.